

קבורת הרוגי מלחמה בבגדיהם*

הרב חיים וולפסון, ראש ישיבת ירוחם

פתיחה

חלק מהלכות אבלות עוסק בנו המתאבלים, אולם חלק משמעותי עוסק בנושא אחר - בטיפול במת. אלו דינים לא קלים ללימוד, אבל העיון בהם מראה כמה עדינות ואפילו חיים יש בהם. הלכות המת מנוסחות בדיוק, וטוות בדרכים עדינות את הרגש והיחס שחי בתוכנו בתוך הנסיבות האלו.

נראה שדווקא הטיפול של המתים בחיים הוא חיים. בתחילת המלחמה, כשהתחילו את עבודת הזיהוי הקשה במחנה שורה, גויסו גם תלמידים מהישיבות לסייע במלאכה המורכבת. הם אמנם לא עסקו בזיהוי אבל כן נתנו סיוע בעבודות שונות והיו עדים למלאכה הקשה. לאחר כשבוע וחצי נסעתי לבקר תלמידים שם. ביקשתי לחזק אותם, והזכרתי את הגמרא על ברכת 'הטוב והמטיב' שנתקנה על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה. העובדה שבחרו לתקן ברכה שהנושא שלה הוא 'הטוב והמטיב' על מצב כל כך נוראי מלמדת שדווקא בקבורה אנחנו מוצאים נחמה. העובדה שהמוות אינו נקודת הציון הסופית, אלא שיש מי שמטפל במת, ממחישה שהמוות לא שולט. ניתן היה לעמוד לנוכח המוות בהרגשה שהוא שואב הכל, אבל כשיש מי שמטפל במוות, זו הוראה שהמוות לא טוטאלי, שיש חיים שממשיכים לאחר המוות. ניתן לומר שכשהחיים מטפלים במתים זה ממחיש שהמוות הוא 'חלק' מהחיים. החיים עוטפים את המוות, ולא חלילה להפך. על יסוד זה ניתן לומר שהעובדה שאנחנו מטפלים במוות, מראה שאנחנו לא רק 'שורדים' אחריו, אלא שאנחנו אלו שמכילים אותו, אלו שממסגרים אותו, וכח החיים 'מעכל' את המוות, ומתמודד איתו.

אנחנו לומדים זאת דווקא מהרוגי ביתר שנפילתה עשויה הייתה לבטא את המוות הסופי של עם ישראל לאחר הכיבוש הרומאי. אולם הקבורה מייצגת את העובדה

* תודה לידידי הרב אודי רט, רע"ן הלכה ב' במיל', שעושה מלאכתו נאמנה בבסיס שורה, על השקלא וטריא בכתיבת המאמר, ועל החיבור למציאות הנהוגה בפועל.

שעם ישראל 'הכיל' את ההתרחשות הזו. היה לה סוף, ולא כילוי סופי של הגופות, וממילא העם.

גם בימים שבהם אנו נמצאים, אמרתי לתלמידי, העיסוק בזיהוי וקבורה, הוא מפגש עם המוות, אבל העובדה שיש מי שמטפל בזה ועושה את המלאכה המורכבת, מבטאת דווקא את הכח של החיים להשתלט על המוות.

אחד הדינים שמייחדים את האירוע שבו אנו נמצאים הוא הדין שהמתים על קידוש ה' אינם עוברים תהליכי טהרה ונקברים בבגדיהם. העיון בעיקרם של דינים אלו מחזק את התמיהה, משום שלתכריכים ולטהרת המת יש מעלה גדולה כפי שנראה, והעובדה שדווקא בעלי המעלה שזכו לקידוש ה' אינם זוכים לקבורה באופן כזה דורשת הסבר. העיון בדינים אלו ממחיש גם הוא, את העדינות והעומק הרגשי שטמון בדיני הקבורה, והדרך שבה מלווים את המת. דינים אלו חושפים את עומק החיים שמתגלה דווקא בשעה הקשה של המוות. העיון והבנת הרקע של דין תכריכים מסייעת בסופו של דבר להבין את עומק ההתייחסות שעולה מתוך הלכה זו של קבורה בבגדים.

א. תכריכים

את הדין של תכריכים אנו פוגשים בברייתא במסכת שמחות (ט, כג):

והלא אמרו כל המרבה כלים על המת הרי זה עובר משום בל תשחית דברי רבי מאיר, רבי אלעזר בן רבי צדוק אומר מנוולו. רבן שמעון בן גמליאל אומר מרבה עליו רימה, רבי נתן אומר היא כסותו שירודת עמו לשאול, היא באה עמו לעתיד לבוא, שנאמר תתהפך כחומר חותם ויתצבו כמו לבוש.

הברייתא עוסקת בשאלה האם נכון להרבות בגדים למת. דעת רבי מאיר היא שיש כאן השחתה של הבגדים, רבי אלעזר בן רבי צדוק סובר שיש לחשוש לניוול המת, ודעת רשב"ג היא שהבגדים מרבים על המת רימה. המשותף לדעות אלו היא שלשיטתם אין זה לכבודו של המת להרבות בבגדים. בהתייחסות לכך אומר רבי נתן שהכסות היורדת איתו לשאול היא הכסות שילבש אדם בתחיית המתים.

רבי נתן מתייחס לתכריכים כדבר שאנחנו עתידים לפגוש לעתיד לבוא. לדבריו, השאלה איך אנחנו קוברים מעידה על כך שהמוות אינו סופי בעינינו. אופן קבורת המת מגלם בתוכו נקודה עמוקה - רגע הקבורה אוֹצֵר בתוכו משמעות, לא רק כלפי

ההווה אלא כלפי העתיד. ניתן היה להשליך את המת ואפילו לא לקבור אותו. העובדה שאנחנו קוברים אותו היא עצמה פעולה נשלטת, שבה אנחנו מחזירים את המת אל האדמה, טומנים אותו בעפר. מעבר לזה, העובדה שאנחנו עושים זאת עם הכנה ועם לבוש, מראה על כך שיש כאן משהו יותר עמוק. זה עצמו כבר אומר שיש כאן משהו הלאה.

העובדה שהלבוש מגלם בתוכו ענין מיוחד כבר בקבורה עצמה עולה בצורה משמעותית מהגמרא במסכת כתובות (קיא, ב):

וא"ר חייא בר יוסף: עתידים צדיקים שיעמדו במלבושיהן, ק"ו מחטה: מה חטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין, צדיקים שנקברו בלבושיהן על אחת כמה וכמה.

הגמרא מפתיעה בדמוי שלה לחיטה. שהרי החיטה אינה נקברת, כי אם נזרעת. אלו שני תהליכים הפוכים לגמרי - האחד עוסק ביצירת חיים והשני בסילוקם. כיצד אם כן לומדת הגמרא מזריעת חיטה לקבורה?

עלינו לומר, שבדברי הגמרא מסתתרת ההבנה שכאשר אנחנו קוברים אנחנו זורעים. שוב עולה כאן ההבנה שהקבורה אינה סילוק, העדר, אלא פעולה שיש לה המשך. הקבורה היא זריעה. וממילא נאמר שכשאנחנו קוברים, אנחנו לוקחים משהו שנעשה כאן, חיי האדם, וזורעים אותו - טומנים אותו להמשך הדרך. מה שנעשה בהמשך הדרך, בעולם העליון, ובמה שיבוא אחריו, לוקח את מה שנעשה כאן בעולם ומפתח אותו, נותן לו משמעות. מכיוון שהזריעה של צדיקים מלאה במשמעות, הם עתידים להתעורר עם המשמעות הזו ועוד יותר ממנה.

אנחנו גם לומדים כאן שהתכריכים כדימוי מבטאים משהו מהמשמעות שעטה אדם על עצמו בחייו. התכריכים הם לבוש, סוג של משמעות שהנפש עוטה עליה. הצדיקים יעמדו בלבושים רבים, אות למה שהיה בהם והלך והתפתח במפגש שהיה בעולם העליון.

הרחבה למשמעות הזו שעולה בגמרא ניתן לראות גם בהתייחסות של ספר חסידים לטהרת המת. ספר חסידים (סי' תקס) מדמה את טהרת המת לניקיו של תינוק: "כלעומת שבא כן ילך" (קהלת ה, טו): כשנולד רוחצים אותו וכשמת רוחצים אותו". כמו שאנחנו מנקים תינוק כשנולד, כך כשהאדם עובר מן העולם אנחנו מנקים אותו. בהתייחסות זו יש הדגשה חזקה מאד של החמלה המתעוררת ברגעים בהם אנחנו מטפלים במת. המת הוא כמו תינוק, חסר אונים. גם המוות עצמו הוא חוסר אונים.

ברגעים האלו יש מי שמלא בחמלה, וכמו כלפי תינוק שזקוק לחמלה שלנו, כך אנחנו משפיעים ומעניקים מהחמלה הזו למת. אולם מעבר לכך יש כאן גם משמעות נוספת. המיתה היא רגע של לידה. היא רגע שבה אדם עובר מעולם זה לעולם אחר, ואנחנו מסייעים לו להגיע לשם מוכן יותר, מדויק יותר. חלק מהתפקיד שלנו הוא לסייע לאדם לעשות את המעבר הזה. גם דין התכריכים נושא בתוכו משמעות כזו, כפי שנראה.

יחס זה אל המיתה כנקודת התחלה חדשה עולה במחלוקת רבי ורבנן ביחס לתכריכים, במחלוקת שמובאת בירושלמי (כלאים ט, ג) ומתייחסת גם להלכה שהבאנו ממסכת שמחות. שם בסוגיה נחלקו גם כן בשאלה האם להרבות בתכריכים, אולם נתנו בזה משמעות אחרת:

רבי חזקיה מוסיף אל תרבו עלי תכריכין. ותהא ארוני נקובה בארץ. מילתא אמרין בסדין אחד נקבר רבי. דרבי אמר לא כמה דבר אינש אזל הוא אתי. ורבנין אמרין כמה דבר אינש אזיל הוא אתי. תני בשם רבי נתן כסות היורדת עם אדם לשאול היא באה עמו, מה טעמא? "תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש" (איוב לח, יד). אנטולינוס שאל לרבי מהו תתהפך כחומר חותם א"ל מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו.

רבי ורבנן נחלקו האם התכריכים שנותנים על אדם יהיו הבגדים שאיתם הוא יקום בתחיית המתים. רבי מתנגד לריבוי תכריכים מכיון שלעתיד לבוא המקיצים בתחית המתים ילבשו בגדים חדשים לגמרי. רבי מנמק בשני נימוקים: א. יהיו בגדים אחרים. ב. מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו - מי שיקץ את המתים הוא זה שאחראי להלביש אותם.

לשיטת רבי, התפקיד להלביש את המתים שיחיו הוא לא שלנו אלא של ה', והבגדים יהיו חדשים לגמרי. נראה שיש כאן שאלה על היחס שבין העולם העכשווי, וכחלק ממנו חיי האדם עכשיו, למה שיהיה לעתיד לבוא. האם מה שיהיה לעתיד לבוא צומח מתוך המציאות העכשווית? האם החיים החדשים האלו ממשיכים את המציאות הנוכחית, או שמא לעתיד לבוא יהיה עולם חדש לגמרי? לפי חכמים יש יחס בין מה שנעשה עכשיו למה שיהיה לעתיד לבוא. העולם לעתיד לבוא ימשיך את המציאות שהתפתחה ונוצרה כאן. יקומו עם הבגדים, עם אותם הלבושים שעטינו עלינו כעת.

1 בעל גשר החיים כותב בפרק ג' מספרו ששם הספר 'גשר החיים' הוא לאור הגמרא והדימוי הזה, בו אנחנו רואים שהחיים בעולם הזה הם יחידת מעבר מעולם לעולם.

אולם רבי אומר שלעתיד לבוא תהיה מציאות חדשה לחלוטין. התחייה, החיים לעתיד, החיים שאחרי, הם חיים חדשים לגמרי. ממילא עולה השאלה - על מי האחריות והיכולת ליצור את החיים האלו. לדעת חכמים, אנחנו יוצרים את החיים שעתידים להיות. מה שיהיה ויתפתח לעתיד, יצמיח ויפתח ויחיה את הלבושים והמשמעות שהתפתחה כאן בעולם הזה. אולם לדעת רבי, זו תהיה מציאות חדשה לחלוטין שמי שיוצר ובכוחו לחדש אותה זה הקדוש ברוך הוא.

המקורות שראינו עומדים ביסוד דבריו של הר"ן, שהקובר בתכריכים מכריז על עצמו שהוא מודה בתחיית המתים (חידושי הר"ן מסכת מועד קטן דיני קבורה, אבילות ומנהגיהם):

"ר' נתן אומר כסות היורדת עם המת לשאול היה עולה עמו לעתיד לבוא שנאמר תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש". ובשלהי כתובות "אמר ר' חייא עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהם ק"ו מחטה" וכו' כדאיתא התם. ומכאן שמעינן דהעושה תכריכין למת מכריז על עצמו שהוא מודה בתחיית המתים.

במובן הפשוט, דברי הר"ן מבטאים את ההבנה שהלבשת המתים בבגדים מראה שאנחנו ממתינים שהמתים יחזרו לחיות ומכינים אותם לכך. אבל מתוך זה עולה המובן העמוק, שהקבורה היא פעולת הכנה לשלב הבא.

מלבד זאת, נראה שבעצם הדברים יש דימוי להבנת המעמד ברגע זה. כשאנחנו מלבישים את המת, אנחנו כביכול 'אורזים' אותו ומפקידים אותו. בהלבשת התכריכים אנו לוקחים את המת, מטפלים בו, מפקידים אותו, אורזים אותו - זהו מהלך של אריזה וארגון של החיים. החיים לא נלקחים, נשדדים, נחטפים, אלא אנחנו מטפלים בהם ומוסרים אותם. דבר זה עצמו אומר שהחיים לא סופיים, שהרי גם בשעת המוות יש חיים שמנהלים אותו ולוקחים עליו אחריות. מתוך זה עולה הבנה שיש המשכיות. תחיית המתים היא ביטוי לזה שהמוות אינו מחסל, המוות אינו טוטאלי, הוא מכה - אבל יש המשך. גם ברגע המוות עצמו יש חיים.

הסתכלות זו על הלבשת המת כרגע שבו אנחנו מלבישים את המוות במשמעות, מעניקה לתכריכים משמעות נוספת: לא רק את רגע המוות אנחנו עוטפים בחיים. ברגע המוות אנחנו מצליחים לפגוש גם את החיים של הנפטר ולעטוף אותם במילים. דווקא רגע המוות מאפשר לנו לנצור משהו ולזכך משמעות לחייו של אדם. באופן זה אנחנו משפיעים על החיים עצמם ומעצבים אותם.

תכריכים כמדמים מעשיו של אדם

במקורות שונים אנו מוצאים את מעשיו של אדם כמדמים בגדים לנפש. בזוהר מופיע

(נח סו, א):

וכמו דיהיב לנשמתא לבושא דמתלבש ביה למיקם בהאי עלמא הכי נמי יהבי לה לבושא דזהרא עילא למיקם ביה בההוא עלמא. [תרגום: כמו שנותנים לנשמה לבוש שמתלבשת בו לעמוד בעולם הזה, כך גם נותנים לה לבוש של זוהר עליון לעמוד בה באותו עולם]

וכן בחכמת אדם (נב, ה; מתוך קונטרס היחיילי פרק ג):

והמלבישים את המת יכוונו שכשם שהם מלבישים הגוף כן תתלבש נשמתו בלבושים רוחניים בגן עדן.

כל בגד ולבוש הוא עיצוב. כשאנחנו עוטפים משהו אנחנו מעצבים את ההופעה שלו וממילא את היחס שלנו אליו. מעשיו של אדם מעצבים את אישיותו, מבליטים דברים מסוימים ומכסים אחרים. הם הופכים ללבוש שמציג אותו באחרית הימים, ובעצם לרושם שהוא משאיר בעולם ובסובבים אותו. העובדה שמעשיו של אדם מלווים אותו לגן עדן בא לידי ביטוי בבגדים.

נוסף על כך, נראה שהבגד קשור למה שאנחנו עושים כשאנו מלויים את המת בקבורה. אנחנו עוטפים את האדם במילים, מציינים את מעשיו, מעצבים במידה מסוימת את אישיותו ויוצרים את הזיכרון שלו. בכך אנחנו דואגים שהלבוש הרוחני שילווה אותו לעולם העליון יהיה כזה שיש לו משמעות. הדיבורים שאיתם אנחנו שולחים אדם מהווים עטיפה ולבוש של החיים שלו, ואנחנו רוצים שהאדם יגיע עטוף באופן מסוים. ברגע המוות, אנחנו נוגעים בתמצית החיים, ובעצם מחיים את הדמות של מי שאנחנו מלויים כעת. גם המעשה הזה הוא חלק מתחיית המתים. ברגע שהוא שיא המוות, אנחנו מגלים את היכולת לפגוש חיים. אולם מעבר לזה, אנחנו מבינים שאנחנו רוצים לא רק 'להפטר מהגופה', אלא להפקיד נפש, נשמה. יש משהו שאנחנו מרגישים שהוא תמצית החיים, ואותה אנחנו מבקשים להנצית. התמצית הזו היא גם מה שיחיה בתחיית המתים.

ב. קבורת הרוג

בירור הדברים בענין תכריכים, יוביל אותנו להסתכלות המיוחדת על דין קבורת הרוגי

גוים בבגדיהם. דין זה לא הובא בגמרא, אולם הוא מובא בהגהות מיימוניות כמנהג מוכר וברור. הבית יוסף (ס' טו) מביא את הדברים מתוך הגהות מיימוניות:

כתבו הגהות מיימון בסוף הלכות אבל (דפוס קושטא פי"ד הכ"א) שבימי רבינו אפרים הביאו הרוג וביקשו קרוביו לחלוץ מנעליו ומיחה בהם מלעשות בו שום דבר, אך כאשר נמצא כך אמר שיקברוהו בלא תכריכין. ושוב ראיתי שהרב ר' יצחק מדורא צוה להלביש בתכריכין להרוג אחד על בגדיו, ושלחתי הדבר למורי הרב ר' ידידיה והשיב לי: כל ימי לא ראיתי שהלבישו תכריכין עכ"ל.

הגהות מיימוניות מביא כמנהג ברור שהרוג נקבר בבגדיו, אולם הוא מתאר מחלוקת בין רבינו אפרים לר' יצחק מדורא בשאלה האם מלבישים תכריכים מעל בגדי הרוג. ר' יצחק מדורא הורה להלביש, והגהות מיימוניות מתאר שרבותיו לא הכירו את המנהג.

הטעם למנהג לקבור בבגדים לא מבואר בדברי הגהות מיימוניות, אולם הוא התבאר בדברי המהרי"ל (ס' טה):

ועל אשה שנפלה מן הגג ומתה בעו"ה, הורה מהר"ש שאם יוצא דם ממנה אז אין לטהרה, כי הדם יסתלק מנה, אך יקברוה בלבושיה... ומנהג פשוט לקבור כל הרוגים בידי לסטים אנסים כמו שנמצאים בכל מלבושיהם, לעלות חימה ולנקום נקם, אבל יולדות מאי האי שנסתפקת בה מיתה בידי שמים היא כמו שאר חלאים...

המהרי"ל מדבר על שלושה הרוגים שונים - יש מי שנפל מן הגג ומת, ומי שנהרג על ידי גויים, ויולדת? בשני המקרים הראשונים הוא מקבל את העובדה שנקברים בבגדיהם, אולם מצייין שני טעמים שונים לכך. הטעם הראשון הוא הצורך לקבור את רביעית דם הנפש שספוגה בבגדים, והטעם השני (שמוזכר אצל מי שמת על ידי גויים) הוא לעורר נקם.

שאלת הטעם משפיעה על כמה נקודות:

א. האם עוטפים בתכריכים - הציץ אליעזר (יא, ע) מציע שההבדל בטעם הוא גם ההבדל בשאלה האם נקברים עם תכריכים עליהם. אם סיבת הקבורה היא בשביל רביעית דם, אין מניעה להוסיף תכריכים מלמעלה. אולם אם הרצון הוא לעורר נקם,

הרי שיש ענין שההרוג ישאר באופן כזה שמבחינים בבגדיו כדי לעורר את הרצון לנקם. תכריכים שמסתירים את השוני ימנעו מלעורר חמה והערך המוסף שיש בבגדים לא יושג.

ב. האם רק במיתה שיש בה דם קוברים בבגדים - נקודה זו עולה מתוך דברי הב"ח (יורה דעה סי' שטז) שאומר שאם הסיבה היא נקם, יקבר ההרוג בבגדיו גם אם לא איבד דם, שהרי לא הדם מעורר את הנקם אלא עצם המוות, ולכן גם אם מת על ידי גוים בחנק או במיתה אחרת שלא גורמת לאיבוד דם, יש לקבור בבגדים בגלל הנקם והחמה:

ובדבר זה יש חילוק בין נפל מן הגג להרוג. דאילו בהרוג בידי גוים אף על פי שבשעה שמצאוהו כבר פסק הדם קוברין אותו כאשר הוא נמצא להעלות חימה ולנקום נקם, וזה אין שייך בנפל מן הגג. וכן ביולדת שמתה ודם יוצא ממנה אין לטהרה אלא קוברין אותה בלבושיה, אבל אם לא מתה אלא לאחר כמה ימים ושבעות וכבר פסק הדם נוהגים עמה כמו בשאר מתים לטהרה ולעשות לה תכריכין.

הב"ח מקבל את העובדה שגם יולדת נקברת בבגדיה, אולם לפי הבנתו יולדת שייכת לאותם אלו שרק מחמת איבוד דם נקברים בבגדיהם, ולכן אם פסק דמה כמה ימים לפני המיתה, לא קוברים אותה בבגדים כי אין חשש של רביעית דם הנפש בבגדיה.

ביאור יסוד הנקם

בדברי המהרי"ל הוזכר הטעם של להעלות חמה ולנקום נקם. לא ביאר המהרי"ל אצל מי אמורים החמה והנקם להתעורר. ניתן היה לומר שהוא בא לעורר את עם ישראל שלא לשקוט ולקבל את המציאות בה הם נדרסים בידי הגויים, ומתוך כך להעלות תפילה וזעקה כלפי מעלה, לנקום נקמת דם עבדיו השפוח. מעבר לקריאה לפעולה, נראה שיש כאן דבר נוסף. לא רק לפעול לנקמה, אלא לבטא את הרגש שקיים כרגע בשעת לוויית המת הזה. כשאנחנו קוברים את המת, הקבורה מביאה לידי ביטוי את הרגש החי שעמו אנחנו מלוים אותו. בלקיחת נפש יש זעקה, ואת הזעקה הזו אנחנו לא חונקים אלא מבטאים.

דברים דומים לזה מובאים בדברי המעבר יבק (שפת אמת מאמר ב פרק י) בהסבר הטעם הזה:

ומנהג בהרבה מקומות לקבור הנהרגים בר מינן לבדם להיות כי תמיד תובעים דין עד כי ישפך דם הרוצח. וזה שאמר הכתוב 'שופך דם האדם באדם דמו ישפך' בקטרוג שעושה נגדו אותו אדם שהרג... לכן אין מלבישים

אותם תכריכין, רק כורכין סדין על בגדיהם למען לא יתבייש בפני שאר מתים ולא יראו להם החוצה הבגדי נקם, שנוח לו לאותו הרוח להתלבש בהם ואין לו נייחא להתלבש בריח מלבושים אחרים כשאר מתים, להתראות לפני המלך המשפט בדמו התוסס עליהן ובתוכן וקול דמיו צועקים אליו מן האדמה.

המעבר יבק אומר שהבגדים, בגדי הנקם, הם בראש ובראשונה הלבוש של האירוע שבו נטלה נשמתו של האדם. אם לעיל בארנו שתכריכים מייצגים את הלבוש והעיצוב שאנחנו נותנים להסתלקותה של הנשמה, במקרה של הרג על ידי אדם אחר, יש לבוש אחר לאירוע: יש זעקה, יש מחאה ותביעת הדם. כשאנחנו קוברים, אנחנו מנכיחים את הקול שאנחנו שומעים ברגע הזה, ו'לבוש' הקבורה הזו הוא הזעקה של הנרצח והתביעה שלנו לצדק.

התעוררות הציבור

הציץ אליעזר (יא, ע)³ הצביע על יסוד אחר בעקבות דיוק בשולחן ערוך.

המחבר (יורה דעה שסד, ד) פסק להלכה:

אם מצאו ישראל הרוג, יקברוהו כמו שמצאוהו, בלא תכריכין, ולא יחלצו בו אפילו מנעליו.

הרמ"א הוסיף:

הגה: וכן עושין לילדת שמתה, או למי שנפל ומת (מהרי"ל סימן ס"ה). וי"א שמלבישין אותם למעלה מבגדיהם תכריכין (הגהמ"י בשם ר"י מדורא). ונהגו שאין עושין להם תכריכין כשאר מתים, רק קוברים אותן בבגדיהם, ולמעלה מהם סדין, כשאר מתים.

ההלכה של המחבר לקבור את ההרוג כמו שמצאוהו בלא תכריכים, מתבארת לפי הטעם שענין הקבורה בבגדים הוא לעורר נקם. לכן כשנהרג אדם בידי אחרים, אנחנו רוצים לעורר את הנקם ומשאירים אותו בבגדים בלא תכריכים.

אולם דברי הרמ"א צריכים עיון. הרמ"א כותב שכך עושים גם לילדת וגם למי שנפל. וכונתו, שגם את הילדת קוברים בלא תכריכים. ואם הטעם הוא מצד נקם, מדוע יש לקבורה בלא תכריכים, הרי במיתת הילדת אין במי לנקום. יולדת נקברת בבגדיה בגלל חשש לרביעית דם הנפש, וממילא אין ענין שלא לכסות אותה. ניתן גם לקבור

אותה בתכריכים, ואתה יחד את הבגדים שבהם הדם.

מכאן לומד הציץ אליעזר שיש ענין נוסף בקבורה בבגדים, לעורר את הרושם על הצבור החי:

ואולי יש לומר שהוא זה, שהנהיגו כן בכל מי שמת שלא כדרך כל הארץ על ידי פגע מפגעי הזמן, ושלט בו מידת הדין להעבירו מן העולם שלא כמות כל אדם כדי לעורר עי"כ את הלבבות להמשמעות תעורר מתרדמות הזמן ולתת אל לבם לשוב בתשובה שלימה לפני אדון כל היצורים גדול העצה ורב העליליה אשר עיניו פקוחות על דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, דאין מקריות בעולם והנספה לכאורה בלא משפט הוא בעונות הזמן אם לא עונותיו הפרטיות, והוא היודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי והצור תמים פעלו צדיק וישר הוא.

ועוד זאת כדי לפרסם גם על ידי כך צער המת הזה שפגעה בו מדת הדין לרבים ובראותם מילתא דתמיהה יתעוררו לבקש עליו רחמים לפני אב הרחמים שוכן מרומים שיאבה לצרור את נפשו בצרור החיים ויזכרוהו ברחמיו העצומים לטובה עם שאר צדיקי עולם.

לדברי הציץ אליעזר, הקבורה בבגדים אמורה לפעול על החיים, לעורר אותם לשוב בתשובה ולדעת שאין מקריות בעולם, ומתוך כך יתעוררו לתשובה. בנוסף, על ידי זה הם יתעוררו גם לבקש עבור נשמת המת שיזכור אותה ה' לרחמים לטובה.

לולי דבריו, נראה היה להוסיף כאן טעם נוסף, ולומר שהעובדה שמת נקבר בלי תכריכים מראה שיש כאן משהו לא סגור. לעיל ראינו שבהלבשת התכריכים אנחנו כביכול מצביעים על כך שאנחנו חוזרים ומפקידים את החיים במקורם, ועל ידי ההלבשה אנחנו אורזים ומסיימים את החיים מתוך קבלה והבנה. הלבוש שאנחנו נותנים למעמד הוא בעצם ביטוי לאופן שאנחנו חווים אותו.

אולם, באדם שמת במפתיע, גם אם לא נהרג על ידי אחרים אלא מת שלא כסדרו של עולם, קיים ממד של קטיעה, של חיים שלא נשלמו. נפש נחטפה מהעולם במפתיע באמצע החיים. את התחושה הזו של אמצע החיים, אנחנו מבטאים בכך שיש קבורה בבגדים. בניגוד לכל נפטר אחר שבו אנחנו משלימים את המהלך ומסדרים אותו, כאן אנחנו מביאים לידי ביטוי את חוסר הסדר ואת העובדה שמהו הפסיק באמצע, וכך הוא נקבר. חוסר הסדר מבטא את התדהמה, את חוסר הפשר וחוסר ההבנה, והקושי שאיתו אנחנו עומדים בקבורה הזו.

קבורה בבגדים - ביטוי למעלתו של הנפטר

ראינו בדברי המהרי"ל שילודת נקברת בתכריכים ולא בבגדיה כי מיתתה היא כדרך הטבע. אמנם כל זה כנראה אם לא מתה מתוך איבוד דם, שהרי אז יש חשש לאיבוד דם הנפש. אכן, כך הזכיר הב"ח וכך פסקו וקיבלו את דבריו גם הט"ז (שסד, ג) והש"ך (שסד, יא). לפי זה אם לא איבדה היולדת דם, אין לקבור אותה בבגדיה.

אולם, הט"ז והש"ך מזכירים שניהם מנהג שונה ביולדת:

והיותר תמוה שמלבישין בגדים ומנעלים ליולדת שמתה אפילו כמה ימים אחר לידתה, והוא שלא כדין לפענ"ד (ט"ז שם).

ואני ראיתי בהרבה קהילות נוהגין לטהר כל יולדת ולהלבישה תכריכים ולהלבישה בגדיה למעלה מהתכריכין ולמעלה מהם הסדין (ש"ך שם).

לפי המנהג, נהגו שכל יולדת נקברת בבגדיה. גם יולדת שמתה כמה ימים לאחר הלידה, וממילא אין חשש לאיבוד דם הנפש, עוברת טהרה ונקברת עם בגדיה עליה מעל התכריכים. הט"ז יוצא כנגד המנהג, אולם הש"ך אינו יוצא נגדו ומציין אותו כמנהג מקובל.

אולם מהו הטעם למנהג כזה? מדוע לחזור ולהלביש את הבגדים ליולדת על התכריכים?

נראה שניתן לראות מתוך המנהג הזה הבנה נוספת במשמעות הדין של קבורה בבגדים. למרות שהיולדת עוברת טהרה (כשניתן) אנחנו בוחרים לחזור ולהלביש לה את הבגדים שבהם מתה, מכיון שאנחנו רוצים שהבגדים האלו ילוו אותה מהעולם הזה לעולם הבא.

כדי להסביר דין זה, יש להבין את מקומה של יולדת בתוך הנקברים בבגדיהם. ביולדת יש שוני מהותי לעומת הרוגים האחרים, משום שהיא מתה תוך כדי נתינת חיים למישהו אחר. ההריגה שלה כרוכה בזה שהיא נתנה את חייה בשביל הלידה. אמנם אין זה מבחירה, אך עדיין זהו מוות שונה מאחרים ששם החיים 'ניטלו' - כאן החיים ניטלו בשביל חיים אחרים.

הסיבה שאנחנו מלבישים לה את בגדי הלידה קשורה לכאורה לכך. בגדי הלידה מזכירים את מעלתה של היולדת, ואנחנו מבקשים דרכם ללוות אותה למעלה כשהמעשה הנעלה שלה הוא זה שמלווה אותה. אנחנו 'מלבישים' את המוות של היולדת ואת היולדת עצמה בלבוש המעשה שעשתה - נתינת חיים בשביל ליצור

חיים. אנחנו מבקשים שהמעשה הזה הוא זה שייזכר לה כשהיא עוזבת את העולם לעולם עליון. בגדיה הם זכרונה.

מכאן נפתח פתח לראות את הקבורה בבגדים ככזו. ההרוגים על ידי גויים, הרוגים על קידוש ה', בגדיהם מזכירים את מעלתם, הם הלבוש של המוות שלהם, והם גם מה שאנחנו רוצים שייזכר את מעלתם כשהם מגיעים לבית דין של מעלה. אנחנו מבקשים לראות אותם כקדושים, וזה נעשה על ידי הבגדים שלבשו והמעשה שעשו ברגע המוות.

נראה הדברים נכונים גם להרוגי מלחמה. אנשים שמסרו נפשם על קידוש ה' במלחמה דומים אולי יותר מהכל ליולדת. לוחמים שמסרו את נפשם בקרב מתו בשביל לתת חיים לעם ישראל. כמו היולדת, הם נתנו את חייהם בשביל לתת חיים. המעשה שעשו הוא זה שמלווה אותם בדרכם האחרונה.

כמו שראינו, הלבשת התכריכים היא בעצם הדרך שלנו 'להלביש' את המוות, ולעצב את היחס אליו. ראויים הם הרוגי מלחמה, שבגדי המלחמה שלבשו בשעה שמסרו את נפשם יהיו הבגדים שמלוים אותם ומזכירים את מעלתם לעולם עליון. בגדים אלו הם הם תכריכיהם, הם הם הלבוש שנכון שנעטה עליהם כשאנו נפרדים מהם, והם הם הזכרון שנחקק בלבנו כשאנחנו נפרדים מהם.

כל קבל דנא מרובה מדה טובה ולמצוה רבה יחשב למציל גוף או ממון ישראל, וכל שכן וקל וחומר אם הוא מציל נפשות לקוחים למות שיהא מזכה נפש כאילו קיים כל התורה כולה, שהרי אמרו כל המקיים נפש א' מישראל כאילו קיים עולם מלא. ועל כגון דא אמרו אפילו רקנין שבישראל מלאים מצות כרמון, כי יש רבים מבני ישראל שנראים לפנים כלים רקים אבל יש בידם מצוה זו של הצלת ישראל שבזה הם מכריעים ועוברים את החכמים והגדולים שבישראל... אבל גם כן יש לו שכר הרבה ליתן להאנשים האלה שטורחים ועמלים בכל כחם להציל ישראל מיד גויים ולהציל עשוק מיד עושקו, מה טוב חלקם ומה נעים גורלם. (פלא יועץ ערך הצלה)